

Гнедик Є. С.,
адвокат, здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МЕДИЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ВИД ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ

MEDICAL TOURISM AS A TYPE OF ECONOMIC ACTIVITY: PROBLEMS OF LEGAL DEFINITION

Статтю присвячено вирішенню проблем нормативно-правового визначення медичного туризму як виду господарської діяльності. Досліджено сучасний стан правового регулювання медичного туризму в Україні, його види та форми здійснення. Проаналізовано такі види медичного туризму, як лікувальний та лікувально-оздоровчий. Розглянуто внутрішній і міжнародний туризм, які визначено як організаційні форми здійснення медичного туризму.

Ключові слова: медичний туризм, лікувальний туризм, лікувально-оздоровчий туризм.

Статья посвящена решению проблем нормативно-правового определения медицинского туризма как вида хозяйственной деятельности. Исследовано современное состояние правового регулирования медицинского туризма в Украине, его виды и формы осуществления. Проанализированы такие виды медицинского туризма, как лечебный и лечебно-оздоровительный. Рассмотрены внутренний и международный туризм как организационные формы осуществления медицинского туризма.

Ключевые слова: медицинский туризм, лечебный туризм, лечебно-оздоровительный туризм.

The article is devoted to the solution of problems of legal definition of medical tourism as a type of economic activity. The modern state of the legal regulation of medical tourism in Ukraine, its types and forms of implementation has been studied. Such kinds of medical tourism as curative and health tourism are analyzed. Internal and international tourism as organizational forms of medical tourism are considered.

Key words: medical tourism, curative tourism, health tourism.

Протягом останнього десятиріччя у світі спостерігається стрімкий розвиток індустрії медичного туризму, який обумовлений кількома факторами: 1) зростанням вартості лікування в країнах із розвинутою економікою; 2) появою нового сегменту споживачів медичних послуг, які воліють поєднувати якісне лікування за низькими цінами з можливістю отримання яскравих вражень від подорожей в інші країни; 3) відсутністю можливості оперативного отримання необхідної медичної допомоги (листоочікування) в деяких країнах Європейського Союзу та Близького Сходу; 4) неможливістю отримання в багатьох країнах світу якісної медичної допомоги через відсутність відповідних технологій лікування та діагностики [1, с. 103]. Ще однією причиною можна вважати те, що в деяких країнах проведення окремих видів медичного втручання заборонено або обмежено законодавством. Йдеться, зокрема, про репродуктивні програми (ЕКО з сурогатним материнством та / або донорством), застосування стовбурових клітин, трансплантацію органів, штучне переривання вагітності тощо.

Значна кількість українців також використовує послуги суб'єктів медичного туризму, зокрема зовнішнього. Експертні дослідження свідчать, що українці щорічно витрачають на лікування за кордоном близько 100 млн. доларів США. У таких країнах, як Росія, Білорусь, Німеччина, прийом українських пацієнтів поставлений на потік, попри те, що ціни на лікування іноземців значно перевищують ціни на такі послуги для власних громадян. Найбільшим попитом користуються медичні послуги, які в Укра-

їні або взагалі не надаються, або надаються на недостатньо високому рівні (нейрон-онкологічні та кардіологічні операції, лікування ортопедичних й певних видів генетичних захворювань тощо) [2]. Разом із тим внаслідок недостатності правового регулювання медичного туризму в Україні захист прав і законних інтересів пацієнтів не може бути забезпечений на належному рівні. Тому вирішення проблем нормативно-правового визначення цього виду господарської діяльності, яке має передувати здійсненню його нормативно-правової регламентації, є актуальним.

Питання правового забезпечення різних галузей національної економіки досліджували такі вчені, як: О.М. Вінник, В.В. Добровольська, В.К. Мамутов, В.М. Пашков, В.В. Резнікова, В.А. Устименко, О.В. Шаповалова, В.С. Щербина тощо. А.Г. Бобковою, В.І. Яремою, В.В. Манзюком, О.В. Зінченко було досліджено теоретичні та практичні аспекти правового статусу суб'єктів туристичної діяльності, М.В. Семенової – проблеми господарсько-правового регулювання туристичної діяльності. О.М. Лісничка розглядала питання правового регулювання лікування хворих громадян України за кордоном. Однак зазначенні науковці залишили поза увагою проблеми правового регулювання медичного туризму в цілому та його правового визначення зокрема. Повною мірою це стосується і окремих видів медичного туризму – лікувального та лікувально-оздоровчого.

Метою цієї статті є вирішення проблем правового визначення медичного туризму, окремих його видів та організаційних форм здійснення цього виду господарської діяльності.

Медичний туризм являє собою відносно молодий, але такий, що стрімко розвивається, вид господарської діяльності. У широкому розумінні така діяльність характеризується наданням послуг з організації медичного обслуговування пацієнтів за межами їх постійного проживання. Ці послуги можуть надаватися як у країні проживання пацієнта (внутрішній туризм), так і за її межами (міжнародний туризм). У науковій літературі звертається увага на те, що під медичним туризмом у вузькому сенсі традиційно розуміють міграцію пацієнтів до місця лікування, реабілітації та відпочинку в якийсь регіон або країну [3, с. 32–33]. Заслугове на підтримку позиція американських дослідників, які акцентують увагу на сутнісних особливостях медичного туризму. На їх думку, йдеться про економічну діяльність, яка тягне за собою торгівлю послугами і являє комбінацію, як мінімум, двох секторів: медицини і туризму [4, с. 1]. Залежно від наявності зв'язку між наданням туристичних і медичних послуг, а також характеру останніх, дослідниками запропоновано виділення наступних типів туристів: 1) звичайний турист – це той, хто знаходиться тільки на відпочинку за кордоном, не звертаючись за медичною допомогою та лікуванням; 2) лікувальний турист – це той, хто випадково потребує лікування під час відпустки за кордоном; 3) медичний турист – це той, хто має намір скористатися як медичними послугами, так і одночасно послугами з туристичної діяльності; 4) відпочиваючий пацієнт – це той, хто має намір скористатися послугами з туристичної діяльності під час оздоровлення за кордоном; 5) звичайний пацієнт – це той, хто знаходиться за кордоном тільки для звернення за медичною допомогою [5, с. 425–426]. На нашу думку, хоча зазначена класифікація і має сенс, але її недоліком є те, що вона проведена, по-перше, з урахуванням лише зовнішньої туристичної діяльності, по-друге – не враховує, що звичайний пацієнт, як правило, користується послугами посередників.

У будь-якому випадку, зрозуміло, що поняття «медичний туризм» широко використовується в Україні та інших країнах для позначення досить розповсюдженого виду господарської діяльності, яка характеризується наданням споживачу одночасно туристичних і медичних послуг. Тобто фактично слід констатувати наявність суспільних відносин між суб'єктами господарювання та споживачами з приводу надання послуг щодо медичного туризму. Зазначені відносини мають відповідну специфіку, пов'язану з підвищеним рівнем ризикованості цього виду господарської діяльності, необхідністю гарантування державою прав на життя і здоров'я споживача. Тому вони потребують самостійного правового регулювання, яке не може здійснюватися лише через регулювання господарських відносин із надання окремо туристичних послуг та медичних послуг.

Чинне законодавство України поняття «медичний туризм» не використовує. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року в ст. 4 називає такий вид туризму, як лікувально-оздоровчий. Очевидно, що лікувально-оздоровчий

туризм являє собою лише один із видів медичного туризму. Таке законодавче рішення, на нашу думку, обумовлено тим, що на момент ухвалення зазначеного закону інші види медичного туризму, зокрема організація виїзду пацієнта для здійснення лікування (як в іншу місцевість в межах країни, так і за кордон), не була розповсюдженим видом господарської діяльності. У першій половині 90-х років минулого сторіччя в Україні організація охорони здоров'я здійснювалася за системою Семашка. Остання передбачала, що лікування в державних і комунальних закладах охорони здоров'я здійснювалося за місцем прописки (пізніше – реєстрації), лише лікарі яких мали право направляти пацієнта у визначені лікувальні заклади для надання вторинної та третинної медичної допомоги.

Лікування за кордоном для переважної більшості українців було неможливим через те, що після падіння «залізної завіси» між СРСР та цивілізованим світом пройшло зовсім мало часу, жахливий економічний стан держави на початку 90-х років, спекулятивний курс національної валюти тощо не давали можливості сплачувати за лікування за кордоном. Надзвичайно складним було і оформлення віз для виїзду в країни, в яких реально існувала можливість отримання якісних медичних послуг. В'їзний медичний туризм також не розвивався через жахливий стан вітчизняних закладів охорони здоров'я; державні і комунальні заклади юридично були позбавлені права надання медичних послуг іноземцям, а медичні заклади приватної форми власності на той момент не були створені.

Наведені факти пояснюють, чому в Законі України «Про туризм» називається лише такий вид медичного туризму, як лікувально-оздоровчий.

Зазначимо, що відповідно до Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, схваленої розпорядженням КМУ від 16.03.2017 року № 168-р, сфера туризму і курортів розглядаються у нерозривному зв'язку. Саме тому окремої уваги потребує в тому числі Закон України «Про курорти». Завданням законодавства про курорти (ст. 2 Закону) є регулювання суспільних відносин у сфері організації і розвитку курортів, виявлення та обліку природних лікувальних ресурсів, забезпечення їх раціонального видобутку, використання і охорони з метою створення сприятливих умов для лікування, профілактики захворювань та відпочинку людей.

За цією статтею ключовим є, поряд із лікуванням, у тому числі й відпочинок громадян. А Закон України «Про туризм» також визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян, у тому числі на відпочинок та охорону здоров'я тощо. Фактично мова йде про регулювання однотипних правовідносин.

Цікавим є факт змішаного правового статусу об'єктів інфраструктури туристичної діяльності.

Так, відповідно до ст. 5 Закону України «Про туризм» учасниками відносин, що виникають під час

здійснення туристичної діяльності, є юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги, а саме: перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного, в тому числі курортного тощо. А згідно зі ст. 22 Закону України «Про курорти» санаторно-курортні заклади – це заклади охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів.

Санаторно-курортні заклади створюються в порядку, передбаченому статтею 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я та іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до ст. 17 Основ провадження господарської діяльності у сфері охорони здоров'я, яка відповідно до закону підлягає ліцензуванню, дозволяється лише за наявності ліцензії.

Як бачимо, йдеться про спеціальну туристичну діяльність не просто в закладах відпочинку, а в закладах, що мають спеціальний господарсько-правовий статус, статус «закладу охорони здоров'я», що передбачає і спеціальний режим господарювання. Це і є медичний туризм, який у контексті діючого Закону України «Про туризм» має назву «лікувально-оздоровчий туризм», але ця назва не повністю відображає спектр господарської діяльності, що надається в широкому розумінні закладами охорони здоров'я, в тому числі санаторно-курортними закладами.

Між тим, як вважають окремі дослідники, під медичним туризмом слід розуміти вид господарської діяльності, спрямований на надання послуг із діагностики, лікування та профілактики захворювань за межами країни проживання. При деяких видах медичного туризму отримання висококваліфікованої медичної послуги поєднується з відпочинком. Часто медичний туризм ототожнюють з оздоровчим. Проте ці поняття не ідентичні [1, с. 102]. Водночас медичний туризм передбачає першочергово отримання медичної допомоги для подолання цілком визначеної конкретної проблеми зі здоров'ям. У такому контексті він тісно інтегрований із системою медичних закладів. А оздоровчий туризм орієнтується на рекреаційно-туристичну інфраструктуру [1, с. 102]. Далі, вони продовжують, що одночасно в українській фаховій літературі використовуються терміни: «лікувальний туризм», «санаторно-лікувальний туризм», «оздоровчий туризм», «медичний туризм», зустрічаються «спа-туризм», «велнес-туризм» та інші інтерпретації. Хоча ці терміни інколи замінюють одне одного, й навіть вживаються замість поняття «спа-лікувальний туризм» чи «оздоровчо-лікувальний туризм», у більшості випадків під кожним із цих термінів маються на увазі різні концепції [1, с. 102].

Підтримуючи цю тезу щодо того, що, з одного боку, медичний туризм інтегрований із системою медичних закладів, ми вважаємо, що він також може бути орієнтований на рекреаційно-туристичну інфраструктуру. У зв'язку з тим, що відповідно до

Закону України «Про курорти», (ст. 22) санаторно-курортні заклади – це, перш за все, заклади охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів. А надання цих видів послуг потребує наявності ліцензії з медичної практики. Про що свідчить той же самий Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» який фіксує, що відповідні послуги надають: «санаторно-курортні заклади відповідного профілю чи закладу відпочинку, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики».

Крім того, відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я (ст. 3) медична допомога – діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами, а медичне обслуговування – діяльність закладів охорони здоров'я та фізичних осіб – підприємців, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію в установленому законом порядку, у сфері охорони здоров'я, що не обов'язково обмежується медичною допомогою. Головною тезою є те, що медична допомога передбачає поряд із діагностикою і лікування, і реабілітацію, що є також основним завданням звичайного санаторно-курортного закладу.

Таким чином, *лікування та реабілітація громадян у санаторно-курортних закладах як лікувально-оздоровчий вид туризму є видом внутрішнього медичного туризму*. Але існує і за організаційною ознакою і міжнародний туризм. Тому виїзд для лікування за кордон і є видом міжнародного медичного туризму.

Хоча, наприклад, дослідники з РФ виокремлюють так званий лікувальний туризм – це частина туристської діяльності, що передбачає в якості головного мотиву поїздки отримання туристами за власні або корпоративні кошти комплексу лікувально-діагностичних, реабілітаційних, профілактичних і рекреаційних послуг, що надаються в місцевостях, відмінних від місця їх постійного проживання і які мають необхідними для цього природними, матеріальними і людськими ресурсами з метою запобігання захворюванням або реабілітації лікування різної патології [3, с. 24]. При цьому вони відокремлюють лікувальний туризм від медичного [3, с. 33]. Вони вважають, що саме клінічне втручання відрізняє медичний туризм від лікувального, де метою є «реабілітація через рекреацію». Спеціальна організація має на увазі участь у даному заході туристичного оператора, який забезпечує як виїзд / в'їзд, так і пакет немедичних послуг. Споживач послуг медичного туризму – це пацієнт, що виїжджає зі свого регіону проживання (або країни) за направленням лікаря, самостійно або за допомогою туроператора, з метою отримання кваліфікованого клінічного втручання (діагностики, лікування, реабілітації) в спеціалізованому медичному закладі.

Однак автори підтримують точку зору, що санаторно-курортний комплекс є частиною системи охорони здоров'я, оскільки, на їхню думку, висока медична та соціальна ефективність санаторно-курортного лікування дає хороший профілактичний ефект. Але тоді постає питання про співвідношення лікувально-рекреаційних і туристичних послуг. Охорона здоров'я та туристичний бізнес повинні взаємодіяти. Як? На якій основі? Що повинно стати системоутворюючим фактором такої взаємодії? [3, с. 25].

Із точкою зору цих авторів ми згодні з вищеведеними раніше підстав. По-перше, санаторно-курортний заклад і є спеціалізованим закладом охорони здоров'я. По-друге, він здійснює свою діяльність на підставі ліцензії на медичну практику, у зв'язку з тим, що реабілітація і лікування є частиною медичних послуг.

Тобто однією з поширених форм у сфері медичного туризму є лікування громадян України не лише в санаторно-курортних закладах країни, а і направлення осіб для лікування медичні заклади, розташовані за межами місця їх проживання, в тому числі й за кордоном. Воно, як вже зазначалося, може бути організованим як суб'єктами приватного права, так і, в окремих випадках, суб'єктами публічного права.

Тобто здійснення медичного туризму передбачає особливу процедуру формування та реалізації туристичного продукту, який включає в себе як пакет загально туристичних послуг, так і пакет медичних послуг, або лікувально-оздоровчих (діяльність, пов'язану з медичним втручанням, оздоровленням тощо), що здійснюється не лише загальними суб'єктами туристичної діяльності, а і суб'єктами, що мають особливий статус, статус закладів охорони здоров'я, що передбачає наявність спеціальних дозвільних документів на здійснення медичної практики. Проте в окремих випадках оздоровлення в рамках медичного туризму не передбачає медичного втручання, а лише проведення окремих оздоровчих процедур.

Між тим, як це не парадоксально, надання медичної послуги не завжди буває спрямоване на збереження або підтримання оптимального рівня здоров'я пацієнта. На цю обставину звертає увагу В.М. Пашков,

який зазначає, що в особи може виникнути ряд потреб, які не спрямовані на поліпшення здоров'я, але які можуть бути задоволені лише в результаті медичного втручання, зокрема збільшення об'єму молочної залози, або гіменоластика чи циркумцизія тощо [6, с. 59]. Тому не всі види медичних послуг направлені на оздоровлення пацієнтів [7, с. 97–98]. Досить часто подорожі здійснюються з метою отримання косметологічних хірургічних втручань (блефаропластика, ліпосакція, аугментація молочних залоз, ліпографтінг, риноластика) та косметичних нехірургічних послуг (ін'єкції Ботоксу та його аналогів, філери на основі гіалуронової кислоти, видалення небажаного волосся, хімічний пілінг, лазерне омолодження обличчя) тощо. [8].

Медичний туризм – це вид господарської діяльності, який є невід'ємною складовою частиною туристичної діяльності, що передбачає особливу процедуру формування та реалізації туристичного продукту. Останній включає в себе як пакет загальних туристичних послуг, так і пакет медичних та(або) лікувально-оздоровчих (діяльність, пов'язану з медичним втручанням, оздоровленням тощо), що здійснюється не лише загальними суб'єктами туристичної діяльності, а і суб'єктами, що мають статус закладів охорони здоров'я, що передбачає наявність спеціальних дозвільних документів на здійснення медичної практики, або передбачає проведення оздоровлення без медичного втручання, шляхом здійснення окремих оздоровчих процедур.

З метою створення єдиного правового режиму у сфері медичного туризму необхідно в Законі України «Про туризм», в ст. 4, слова «лікувально-оздоровчий» туризм замінити на «медичний туризм». При цьому лікувально-оздоровчий туризм слід вважати видом медичного туризму, поряд із такими видами, як «лікувальний туризм», «санаторно-лікувальний туризм», «оздоровчий туризм», «спа-туризм», «велнес-туризм» тощо.

У подальшому необхідно вирішити питання про нормативно-правове визначення та більш детальне правове регулювання особливостей здійснення господарської діяльності у сфері медичного туризму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діденко К.Д., Жученко В.Г. Медичний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Випуск 14. частина 4. С. 101–105.
2. Медичний туризм в Україні. ХайВей. URL: <http://h.ua/story/177485/> (дата звернення 17.09.2017).
3. Щекин Г.Ю. Концептуализация феномена медицинского туризма в социологии медицины: автореф. дис. ... д-ра социол. наук. Волгоград, 2013. 50 с.
4. Milica Z. Bookman and Karla R. Bookman. Medical Tourism in Developing Countries / by Milica Z. Bookman and Karla R. Bookman. p. cm. Includes bibliographical references and index. Printed in the United States of America. First edition: August 2007. 258 p.
5. Dr. Esma Gültüvin Gür Omay Prof. Dr. Emrah Cengiz. Health Tourism in Turkey: Opportunities and Threats. Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Rome-Italy. Vol 4 No 10 October 2013. P. 424–431.
6. Пашков В.М. Проблеми правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я (господарсько-правовий контекст). К.: МОРІОН, 2009. 448 с.
7. Пашков В.М. Сутність медичних послуг в системі господарського законодавства. Медичне право. 2013. №2 (12). С. 88–101.
8. ЭКО и концепция wellness. ECOGLOBUS. URL: <http://www.ecoglobus.com> (дата звернення 14.09.2017).